

KRYTYCZNA BIBLIOGRAFIA NIEMIECKICH SPISÓW LUDNOSCI NA
ZIEMIACH POLSKICH

I.

Pogląd historyczny na
niemieckie spisy ludności.

W państwie pruskim a więc i na ziemiach polskich, przypadkach Prudom na skutek rozbiorów, zaczęto regularnie przeprowadzać spisy ludności od r. 1816. Początkowo od 1816-1822 odbywały się one corocznie, od 1822-1867 co trzeci rok, od 1867-1875 co czwarty, a od 1875-1910 co piąty rok.

Po pierwszej wojnie światowej okresy spisowe były różne. W czasokresie międzywojennym przeprowadzone zostały na terenie Rzeszy Niemieckiej ogółem 4 spisy ludności i to w r. 1919, 1925, 1933 i 1939.

Po ostatniej wojnie odbył się spis we wszystkich strefach okupacyjnych 29. października 1946, ale nie dotyczył on już żadnej ziemi obecnie polskiej, przeto nie zostanie on w niniejszej bibliografii uwzględniony.

Spisy ludności były przeprowadzane, opracowywane i ich wyniki przeważnie także ogłaszane przez biura statystyczne poszczególnych krajów niemieckich. Biura te po utworzeniu Rzeszy Niemieckiej w r. 1871 były zobowiązane rezultaty spisowe przysyłać Urzędowi Statystycznemu Rzeszy według ustalonych przez ten Urząd wzorów tabel, a Urząd Rzeszy nadesłane zestawienia publikował w swych wydawnictwach. Spisy ludności należały więc do t.zw. statystyki federacyjnej.

Na ogół wyniki ogłaszane do r. 1914 przez krajowe biura statystyczne a więc i przez Pruskie Biuro Statystyczne są szczegółowsze od danych, publikowanych przez Urząd Statystyczny Rzeszy, który ograniczał się do zestawień bardziej ogólnych i sumarycznych. Jeżeli zatem chodzi o szczegółowe dane spisowe, dotyczące ziem polskich, należących dawniej do Prus, to znajdują się one w publikacjach Pruskiego Urzędu Statystycznego, dane ogólniejsze zaś także w wydawnictwach Urzędu Statystycznego Rzeszy.

Tak przedstawia się stan Rzeszy do r. 1934; w tym roku Urząd Statystyczny Pruski przestał istnieć wskutek weile-
lenia go do Urzędu Statystycznego Rzeszy. Z tego powodu źródło-
we wyniki spisów z r. 1933 i 1939 dotyczące naszych Ziem Odzys-
kanych mamy ogłoszone tylko w wydawnictwach Urzędu Statystyczne-
go Rzeszy.

Treść spisów początkowo nader skąpa staje się bogat-
sza, w miarę jak ulepszano sposób przeprowadzenia i opracowania
dochodzeń. Pod tym względem dają się rozróżnić 3 okresy:
1) od r. 1816 do spisu w r. 1867, 2) do spisu 1871 r. do ~~1871~~
pierwszej wojny światowej i 3) od pierwszej do drugiej wojny
światowej.

W okresie pierwszym władze gminne i powiatowe, zbie-
rające materiał źródłowy, same dokonywały jego opracowania,
organ centralny statystyczny otrzymywał gotowe tabele. Taki
decentralistyczny system opracowania przez władze niefachowe
zmuszał do ograniczenia zbieranych wiadomości jak i do zestawie-
nia tabel zupełnie prostych, których w dodatku organ centralny
nie był w stanie skontrolować ani pod względem prawdziwości po-
danych liczb ani pod względem ich zupełności, ponieważ materiał
źródłowy pozostawał u władz lokalnych. Często mianowicie przy
spisach początkowych materiału źródłowego prawdopodobnie wogóle
nie było, bo władze lokalne nie zarządzając żadnego badania
wpisywały nieraz ~~razem~~ do tabel nadesłanych z Berlina znane im
skądinąd liczby swych mieszkańców.

Dopiero w r. 1840 nakazano po raz pierwszy władzom
lokalnym sporządzenia specjalnej listy, do której każdy miesz-
kaniec danej gminy, wzgl. miejscowości miał być wpisany według
nazwiska i imienia a dalej według wieku, religii i zawodu. Ten
spis Pruskie Biuro Statystyczne nazywa pierwszym rzeczywistym
spisem ludności. ¹⁾

1) patrz „Festschrift des Königlich preussischen statistischen
Bureaus zur Jahrhundertfeier seines Bestehens. Berlin 1905.
Erster Teil, str. 22.

W r. 1846 zarządono, by wpisywanie do listy odbywało się na miejscu ~~na~~ u osób spisywanych oraz zakazano sporządzania listy na podstawie istniejących rejestrów czy też innych źródeł. Dalszym udoskonaleniem metod spisów było użycie w r. 1861 przez Berlin i niektóre inne miasta zamiast listy gminnej list domowych i list dla poszczególnych gospodarstw domowych (grup osób mieszkających razem) oraz wypełnianie tych list przez samą ludność. Otrzymane tą drogą korzystne wyniki skłoniły Pruskie Biuro Statystyczne do zaprowadzenia w r. 1864 w całym kraju list gospodarstw domowych, wypełnianych w zasadzie przez samą ludność. Także przy spisie następnym w r. 1867 zastosowano listy gospodarstw domowych i samospisywanie się ludności.

Rezultaty spisów Pruskie Biuro Statystyczne zaczęło regularnie ogłaszać późno, dopiero przy końcu pierwszego okresu historii niemieckich spisów, kiedy (w r. 1860) na czele Biura stanął Dr. Engel, mający znaczne zasługi w dziedzinie metodyki i techniki spisów ludnościowych. Poprzednio wyniki spisowe publikowane były sporadycznie lub podawali je nieraz w swych prywatnych pracach naukowych kierownicy i pracownicy Pruskiego Biura Statystycznego jak n.p. Hoffman i Böckh.

Pierwsze obszerniejsze oficjalne opracowanie spisu ukazało się w r. 1862, jako zeszyt V wydawnictwa „Preussische Statistik” i dotyczył spisu przeprowadzonego w r. 1861. W latach późniejszych wydany został zeszyt X „Preussische Statistik”, zawierający rezultaty spisu z r. 1864 i zeszyt XVI z wynikami spisu z r. 1867.

Spis w r. 1871 zapoczątkował drugi okres niemieckich konskrypcji ludności. W okresie tym uwolnione zostały władze lokalne od zestawienia tabel, a cały materiał źródłowy celem opracowania wysyłany bywał do krajów biur statystycznych, w Prusach więc do Krajowego Pruskiego Biura Statystycznego. Centralistyczny sposób opracowania, dokonywanego przez organ fachowy, umożliwił rozszerzenie przedmiotu badania oraz dokładniejsze i wszechstronniejsze wyzyskanie zebranego materiału spisowego. Rezultaty cyfrowe mogły być bardziej szczegółowe, ponieważ w okresie tym, jako zasadniczy kwestionariusz spisowy zamiast listy gospodarstwa domowego zaprowadzono kartę główną, wypełnianą dla każdego pojedynczego mieszkańca kraju.

Nadesłane Urzędowi Statystycznemu karty ręcznie w Urzędzie segregowane i zliczane według poszczególnych cech i kombinacji cech dawały w rezultacie szczegółowy opis stanu i struktury ludności państwa i jego poszczególnych większych i mniejszych jednostek administracyjnych. Na opis ten składały się cechy regularnie i nieregularnie przy spisach tego okresu badane.

Do momentów uwzględnianych stale należały: imię i nazwisko, płeć, wiek, stan cywilny, zawód, religia, przynależność państwowa i pokrewieństwo wzgl. stosunek każdej osoby do głowy gospodarstwa domowego. Nieregularnie były umieszczone na kartach pogłównych pytania o miejsce urodzenia, język ojczysty(w r. 1890, 1900, 1905 i 1910), wykształcenie i analfabetyzm(tylko w r. 1871), miejsce pobytu, miejsce pracy(w r. 1900), bezrobocie(w r. 1895), ułomności fizyczne i duchowe(ślepi, głuchoniemi i umysłowo chorzy) i u mężczyzn stosunek do wojska.

Rezultaty spisów ukazywały się przede wszystkim w głównych źródłowych wydawnictwach Urzędu Statystycznego Prus i Rzeszy t.j. w „Preussische Statistik” i w „Statistik des Deutschen Reichs”.

W czasie pierwszej wojny światowej przeprowadzono w formie skróconej dla celów wojskowych i wojennej gospodarki żywnościowej spisy w latach 1916 i 1917. Spis z r. 1919 służył również głównie celom aprowizacji powojennej.

Te 3 spisy „wojenne”, których wyniki zresztą tylko częściowo zostały ogłoszone, nie są uważane ani przez naukę ani przez administrację za pełnowartościowe, bo z powodu znacznie zredukowanego programu badań nie odpowiadały wymaganiom stawianym zwykle powszechnym spisom ludnościowym. Z tego względu nie będą one tu bliżej rozpatrywane.

Do trzeciego okresu historii spisów niemieckich zaliczymy więc tylko spisy z r. 1925, 1933 i 1939.

Wymienione 3 spisy ludności różnią się od swych poprzedników z przed pierwszej wojny światowej tym, że połączone zostały ze spisami zawodów, przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych oraz gospodarstw wiejskich.

Obszerne te spisy gospodarcze stanowiły w drugim okresie spisów ludnościowych zupełnie odrębne dochodzenia, urządza-
ne też były w innym czasie(w czerwcu, a nie w grudniu jak
konskrypcje ludności) i w innych latach(w r. 1822, 1895 i
1907). Mimo połączenia spisów programu każdego z nich za-
zadniczo pozostał ten sam, rozszerzono jednak opracowanie
i publikację wyników.

Zastosowanie doskonalszej techniki wyliczania za
pomocą maszyn elektrycznych umożliwiło lepsze wyzyskanie ze-
branego materiału źródłowego. Ze względu na maszynowo opraco-
wanie wrócono celem spisania ludności do dawniejszej metody
list gospodarstwa domowego, które przy przenoszeniu materiału
spisowego na karty maszynowe **bardziej się nadają, aniżeli kar-
ty pogłównie**. Otrzymane w wyniku opracowania szczegółowsze
rezultaty publikowane w szerszym zakresie z wyjątkiem dat ję-
zykowych, których ogłaszanie- niewątpliwie ze względów po-
litycznych zredukowano coraz bardziej.

Wyniki omawianych 3 spisów międzywojennych opubli-
kowane zostały tylko przez Urząd Statystyczny Rzeszy w „Statis-
tik des Deutschen Reichs”, Pruski Urząd Statystyczny bowiem
zlikwidowany zresztą w r. 1934, nie wydał po pierwszej woj-
nie światowej już żadnego tomu „Preussische Statistik” dotyczą-
cego spisów ludności z okresu międzywojennego.

II.

W i a r y g o d n o ś ć d a t s p i s o w y c h

By dać pogląd krytyczny na bibliografię niemiec-
kich spisów ludności na ziemiach polskich, należy zbadać
wiarygodność rezultatów liczbowych tychże spisów. Niechodzi
tu bowiem o ocenę wartości literackiej dzieł dotyczących spi-
sów lecz raczej o kwestię prawdziwości i dokładności danych
zawartych w tych dziełach. Daty podane w tych dziełach będą
wiarygodne, jeżeli odpowiadać będą rzeczywistości ujętej w
odnośnych liczbach. Krytyczna bibliografia spisów musi więc
być oceną wartości liczb, otrzymanych z przeprowadzonych
spisów.

Jest rzeczą wiadomą, że specjalnych spisów ludności, obejmujących tylko ziemie polskie należące dawniej do Prus, nie było. Stosunki demograficzne ziem polskich badane bywały równocześnie i wspólnie ze stosunkami reszty obszaru państwa pruskiego wzgl. Rzeszy. Także ogłaszane wyniki badań dotyczyły całego terytorium państwowego. O ile w publikacjach daty podano okręgami administracyjnymi (prowincjami, obwodami rejencyjnymi, powiatami, gminami), dadzą się dokonać zestawienia dla ziem polskich. Wiarygodność dat tych zestawień jest oczywiście taka sama jak dat dotyczących całego państwa. Stąd wniosek, że ocena danych ogólnie - państwowych jest zarazem oceną dat, odnoszących się do ziem polskich.

Przechodząc do omówienia krytycznego dat spisowych weźmiemy najprzód pod uwagę ogólną liczbę ludności w państwie i jego częściach. Trzeba przyznać, że odnosne dane mianowicie z pierwszego okresu spisów mogą być niedokładne, w niektórych jednostkach administracyjnych nieraz nawet błędne a to z powodu wadliwej metody stwierdzenia o owym czasie stanu ludności. Stan ten należał przeażnie od sumiennosci i akuratności niższych komórek administracyjnych, którym nakazano przesyłać do centrali statystycznej tabele ludnościowe nie troszcząc się początkowo wcale o to, w jaki sposób organa niższe żądane daty zbiorą. Nadesłanych tabel Urząd Statystyczny nie był w stanie skontrolować ani pod względem zupełności dat ani ich prawdziwości. Jakość danych poprawiła się niewątpliwie, kiedy polecono władzom lokalnym zestawiać tabele w oparciu o sporządzone poprzednio listy, do których miałyby być wciągnięte wszystkie osoby danej miejscowości czy gminy. Zastąpienie następnie listy miejscowej względnie gminnej przez listy domowe i listy dla poszczególnych gospodarstw domowych przyczyniło się do dalszego ulepszenia wyników spisowych. Kiedy wreszcie w drugim i trzecim okresie spisów organ centralny statystyczny sam dokonywał opracowania całego źródłowego materiału zebranego przez niższe władze, rezultaty spisów osiągnęły wysoki stopień dokładności i wiarygodności. Można przyjąć, że liczba ludności ustalona przez spisy po r. 1870 odpowiada dość ściśle każdożesnemu faktycznemu stanowi. Mniej więcej tak samo pod względem wiarygodności jak liczby ogólnej ludności przedstawiają się dane opisujące ludność według płci, wieku, stanu cywilnego, religii, zawodu i innych cech, obojętnych pod względem politycznym.

Inaczej natomiast jest z danymi, dotyczącymi języka, który w statystyce niemieckiej służył za kryterium narodowości i nadużywany był w celach politycznych. Na ogół dane językowe spisów niemieckich są mało co warte pochodzące zaś z okresu ostatniego międzywojennego wręcz fałszywe. Niemcy bowiem pozbawieni przez Traktat Wersalski części ziem z narodowością inną aniżeli niemiecką bojąc się utracić resztę tych ziem w razie przegranej przyszłej wojny starali się zmniejszać przy spisach jaknajbardziej liczbę ludności obcojęzycznej oraz wykazać jej szybki zanik. Statystyk niemiecki nadradca w Pruskim Urzędzie Statystycznym Dr. Karl Keller pisze¹⁾ wprz. w r. 1929: „Nie jest zbyt zbytecznym trudem coraz to na nowo udowadniać niemiecki charakter tych ziem, które nam wprawdzie traktaty pokojowe pozostawiły, ale do których w r. 1918/19 wrogowie nasi zgłaszali pretensje. Nie wiemy, czy w przyszłości nie nastąpi znowu taka sytuacja polityczna, w której to czy inne życzenia będzie znowu wysuwane.” Pretensje sąsiadów do dalszych obszarów oparte o zasadę etnograficzną urzędowa statystyka niemiecka odpierała powołując się na niską liczbę ludności innej narodowości na jej terenie zasiedlenia. I tak uprz. podawano, że naliczono na terytorium Państwa Niemieckiego w jego granicach z r. ~~1922~~ 1937 osób o języku ojczystym polskim¹⁾:

w r. 1910	-	1 186.996
w r. 1925	-	507.721
w r. 1933	-	113.010 ¹⁾

Nieprawdopodobne te cyfry rażąco odbiegające od rzeczywistości dyskredytują językową statystykę niemiecką z okresu ostatniego i pod względem naukowym nie mają żadnej wartości.

1) Keller Karl. Die fremdsprachige Bevölkerung im Grenzgebiete des Deutsche Reiches Berlin 1929, strona 62.

2) patrz Kuroński Emil. Polacy w Niemczech w urzędowych spisach ludności. Warszawa 1939, strona 24. Kuroński nie zaznaczył, że podana dla r. 1933 liczba Polaków nie dotyczy całej Rzeszy lecz tylko obszarów ze znaczną zasiedlającą ludnością polską. Na obszarach tych znajdowało się w 1925 r. 84 % ogólnej liczby Polaków Rzeszy Niemieckiej.

Lepiej aniżeli zupełnie niewiarygodne daty językowe z czasu po pierwszej wojnie światowej przedstawiają się dane z poprzednich okresów. Coprawda i one nie odzwierciedlają należycie faktycznej siły liczebnej żywiołu polskiego, jednak ich niezgodność z rzeczywistością występuje mniej jaskrawo, tłumaczy się zaś głównie niewłaściwym sformułowaniem pytania o język w formularzach spisowych. Pod tym względem szwankują przede wszystkim spisy najdawniejsze do r. 1861, kiedy władze wschodnich prowincji i obwodów rejencyjnych same decydowały o tym, czy i w jaki sposób przy pomocy języka ustalać skład narodowościowy ludności. Władze te z własnej inicjatywy już bardzo wczesnie podejmowały odnośne badania, określając jednak różnie język ludności. Klasyfikacji dokonywano na podstawie czy to języka którym ludność posługiwała się w kościele albo przy załatwianiu spraw w urzędach, czy też języka używanego w domu, w rodzinie. Dochodzenia tego rodzaju, według statystyków niemieckich pod względem metodycznym nie bez zarzutu, przeprowadzane były regularnie w obwodzie rejencyjnym gabińskim już od r. 1817, w obwodzie opolskim od 1828, nieregularnie zaś od 1831 r. w obwodach królewieckim, gdańskim, kwidzyńskim, i w prowincji poznańskiej: Na cały obszar monarchii pruskiej rozszerzono te badania w r. 1858 i 1861, przy czym za podstawę wzięto język rodzinny wzgl. familijny. Po spisie 1861 r. nastąpiła w badaniach języka przerwa prawie trzydziestoletnia. Tylko wyjątkowo język został uwzględniony jeszcze w r. 1867 na niektórych obszarach w Prusach Wschodnich i Królewskich oraz w obwodach frankfurckim, koszalińskim, opolskim i akwizgrańskim), gdzie ze względów oszczędnościowych użyto druków spisowych pozostałych w większej ilości z r. 1861 a zawierających rubrykę językową. 1)

Daty językowe omawianych spisów sami urzędowi statystycy niemieccy uważają za niekorzystne dla mniejszości narodowych. I tak pisze²⁾ v. Birck, tajny radca w Pruskim Biurze Statystycznym:

1) patrz Zeitschrift des preuss. statist. Landesamts. 66 Jahrg. 1926 str. 148.

2) patrz rozprawę v. Bircka „Die preussische Bevölkerung nach ihrer Muttersprache und Abstammung“ w Zeitschrift des preuss. statist. Landesamts 33. Jahrg. 1893, str. 190.

że z powodu użycia języka rodzinnego jako kryterium narodowościowego, liczba Polaków wykazana przez spis z r. 1861 jest niższa od stanu rzeczywistego ponieważ uprz. służbę polską w rodzinach niemieckich zaliczano do języka niemieckiego, gdyż językiem używanym w tych rodzinach wzgl. gospodarstwach domowych był język niemiecki: Ponadto spis z r. 1861 nie obejmował wojska, w rezultatach tego spisu brak więc żołnierzy Polaków będących wówczas w wojsku pruskim. Jeżeli zdy się jeszcze, że prymitywny sposób zbierania materiału źródłowego jego decentralistyczne opracowanie nie przyczyniały się do otrzymania wyników dokładnych, trudno uznać dane językowe z owych czasów za coś i wiarygodne.

Publikacja danych językowych przez Pruskie Biuro Statystyczne przedstawiła się bardzo skromnie. Biuro to ogłosiło właściwie tylko dane ze spisu z r. 1861 w „Preussische Statistik”, zeszyt V i jedynie liczby ogólne rodzin i osób według języka rodzinnego w poszczególnych prowincjach, obwodach rejencyjnych i miastach z ludnością powyżej 20.000. Szczegółowy natomiast i kompletny przegląd dat językowych ze spisów przeprowadzonych w czasie od 1817 do 1867 daje praca pływ na radcy Pruskiego Biura Statystycznego Richarda Böckha, wydana w Berlinie w r. 1870 p.t. „Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet in den europäischen Staaten.” Autor w przeglądzie swym podaje liczbę Polaków i Niemców w poszczególnych powiatach Prus Wschodnich, Zachodnich Śląska i obwodu Poznańskiego. Dzieło Böckha jest najlepszym źródłem i zbiorem dat językowych wzgl. narodowościowych z epoki od Kongresu Wiedeńskiego do utworzenia Rzeszy Niemieckiej.

W drugim okresie niemieckich spisów ludności (od 1871-1914) zmniejszono początkowo badania stosunków narodowościowych a to na polecenie Bismarcka, który był przeciwny umieszczeniu rubryki językowej w formularzach spisowych. Dopiero po ustąpieniu Bismarcka z Kanclerstwa Rzeszy urząd pruski postanowił wznowić przerwane badania i wskutek tego język został uwzględniony przy spisach z r. 1890, 1900, 1905 i 1910. Spis z r. 1905 nie zawierał pytania o język. Stwierdzanie języka odbywało się w latach 1890, 1905 i 1910 na terenie państwa pruskiego, w 1900 zaś na obszarze całej Rzeszy.

Jako podstawę pytania o język wzięto język ojczysty wzgl. macierzysty (Muttersprache), uważając ten rodzaj języka za najlepsze kryterium narodowości. W formularzach spisowych wyszczególniano języki używane przez ludność w Niemczech (niemiecki, litewski, polski, mazurski, kaszubski, łużycki, morawski, czeski, waloński, holenderski, fryzyjski, duński albo...) i żądano by każdy podkreślił odpowiedni dla niego język

Z początku czyli w r. 1890 nie podano, co należy rozumieć pod językiem ojczystym, przy spisach w latach 1900, 1905 i 1910 dodano bliższe określenie języka ojczystego, jednak różnie sformułowane. Na ogół w objaśnieniach od języka odziedziczonego po rodzicach a więc nie ulegającego zmianie przechodzone coraz bardziej do języka, w którym jednostka myśli, który najlepiej zna i którym najchętniej się posługuje. Ponieważ język myślenia i władanie i posługiwanie się językiem mogą się u niektórych osób z biegiem lat zmienić, co przeważnie prowadzi do zmiany narodowości, więc tendencja polityczna takiego określenia języka ojczystego jest jasna. Tendencja polityczna spisów niemieckich występuje ponadto także:

- 1) w możliwości deklarowania przez ludność dwóch języków ojczystych a więc polskiego i niemieckiego,
- 2) w traktowaniu narzeczy mazurskiego i kaszubskiego jako języków samodzielnych na równi z językiem polskim,
- 3) w zapytywaniu osób obcojęzycznych w r. 1905 czy zupełnie władają językiem niemieckim, w r. 1910 czy władają językiem niemieckim (słowo zupełnie w tym roku opuszczono).

Tendencja polityczna i wynikające stąd błędy w statystyce narodowościowej niemieckiej z lat 1890-1910 stwierdza i krytycznie omawia niemiecki profesor Ludwik Bernhard w artykule p.t. "Die Fehlerquellen in der Statistik der Nationalitäten." Artykuł ten stanowi słowo wstępne w książce „Die Polen im Oberschlesien" Eine statistische Untersuchung von Dr. Paul Weber. Berlin Julius Springer 1914. Z Polaków tym samym zagadnieniem zajmuje się Emil Kuroński w rozprawie "Polacy w Niemczech w urzędowych spisach ludności". Warszawa 1939, str. 48. Biblioteka ~~PKP~~ „Spraw Narodowościowych" nr. 37. Rozprawa Kurońskiego jest obszerniejsza od artykułu prof. Bernharda i dotyczy spisów od 1890 aż do 1939 r.

Mimo tendencyjności spisów z lat 1890-1910 jednak ich rezultaty językowe wzgl. narodowościowe są o wiele lepsze i wiarygodniejsze aniżeli odnośne dane spisów dawniejszych i późniejszych. Ich opracowanie i publikowanie jest też szczegółowe ~~na~~ ^{gdy} wyniki spisów dawniejszych dotyczą przeważnie tylko ogólnej ilości ludności polskiej, spisy z lat 1890-1910 ludność polską wykazują ^{widzimy} płeć, wiek, religii i to w większych i mniejszych jednostkach administracyjnych, wskutek czego nadają się do dalszych badań naukowych.

Chcąc poznać siłę liczebną rdzennego elementu polskiego na Ziemiach Odzyskanych, możemy i musimy oprzeć się na danych spisu z r. 1910 ew. 1905 ilustrujących stosunkowo najlepiej nasz ludnościowy stan posiadania.

Rezultaty spisów z lat 1871 - 1910 ogłaszano (w nawiasie podajemy rok spisu):

- 1) w Preussische Statistik zeszyty XXX(1871), XXXIX(1875), LXVI(1880), XCVI(1885), 121 (1890) 148(1895), 177(1900), 206(1905) i 234(1910).
- 2) Die Gemeinden und Gutsbezirke des preussischen Staates und ihre Bevölkerung . Dane spisu z r. 1871. Następne takie same publikacje uznają tytuł „Gemeindelexikon für das Königreich Preussen” i dotyczą spisów z lat 1885, 1895, 1905 i 1910. Za ostatni rok wyszły zeszyty tylko dla 6 obwodów rejencyjnych olsztyńskiego, gdańskiego, kwidzyńskiego, bydgoskiego, poznańskiego i opolskiego. Skorowidze z r. 1905 i 1910 wykazują dla każdego miasta, gminy wiejskiej i obszaru dworskiego ludność według religii i języka ojczystego.
- 3) Statistischen Jahrbuch für den preussischen Staates. Każdy rocznik zawiera rozdział dotyczący ludności.
- 4) Statistik des Deutschen Reichs. Erste Reihe tomy 2 i 14(1871, 25 i 30(1875), 57 (1880).
Neue Folge tomy 32(1885), 68 (1890), 150 -151(1900), 240(1910).
- 5) Vierteljahrshäfte zur Statistik des Deutschen Reichs roczniki 1897 i 1898 zesz. I-II(1895); 1906 zesz. IV, 1907 i 1908, zesz.I (1905).
- 6) Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Każdy rocznik zawiera rozdział dotyczący ludności.

W trzecim, międzywojennym okresie spisów niemieckich, właściwe spisy ludności schodzą na plan drugi a na plan pierwszy wysuwają się związane z badaniem ludności obywatelskie spisy gospodarcze dotyczące zawodu ludności, przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych oraz gospodarstw rolnych. Maleje też w tym czasie rola Pruskiego Urzędu Statystycznego, który oprócz początkowo przeprowadza jeszcze spisy i opracowuje je tabelarycznie ale tylko w zakresie poręcznym przez Urząd Stat. Rzeszy i zasadniczo sam nie zajmuje się publikowaniem rezultatów spisowych.

W tym okresie aż do wejścia w skład Urzędu Stat. Rzeszy w r. 1934 Urząd Stat. Pruski wydał z zakresu spisów ludności jedynie Skorowidz gmin państwa pruskiego z datami spisów z r. 1925 jednak ~~nie~~ bez uwzględnienia w Skorowidzu języka ludności, który publikację tę czynił tak cenną w wydaniach zawierających daty spisów z r. 1905 i 1910. Zato gorliwiej badaniami języka ludności zajął się w tym okresie Urząd Stat. Rzeszy, który poprzednio odnośnie daty z terenu całej Rzeszy zebrał tylko jeden raz w r. 1900 (w latach 1890, 1905 i 1910 zebrał je z terenu Prus Urząd Stat. Pruski). Zarządzone jednak dochodzenia w latach 1925, 1933 i 1939 miały chyba tylko ten cel, by dowiedzieć, że Rzesza jest pod względem narodowościowym państwem jednolitym, nie posiadającym prawie żadnych ~~niezależności~~ narodowych. Odpowiednio do tego celu formułowano też pytanie dotyczące języka. Pozostał caprawda nadal język ojczysty jako sprawdzian narodowości, ale już nie wymieniano w pytaniu poszczególnych języków, by ludności nie stracała zbyt wiele uwagi, jakie może deklaratorem języki inne od niemieckiego. W r. 1925 według formy pytania możliwa była jeszcze bez obawy o następstwa deklaracja innego języka, bo pytanie brzmiało: język ojczysty, czy niemiecki albo jaki inny język ojczysty? W r. 1925 określono w objaśnieniach język ojczysty jako język, w którym człowiek myśli i którym w rodzinie i w stosunkach domowych najbardziej lubi się porozumiewać, ponieważ władza nim najbieglej.

Sformułowano więc inaczej dawniejszą definicję, że jest to język odziedziczony po rodzicach, a więc nie podlegający zmianie w późniejszym życiu; Czynnikom rządzącym chodziło o to, aby zdany języka a co zwykle za tym idzie narodowości były jak najliczniejsze oczywiście na korzyść narodowości niemieckiej. W roku 1925 śladano, aby osoby nie przyznające się do języka niemieckiego, podały czy rozumieją po niemiecku; dawniej pytano o zupełną wzgl. następnie tylko o biegłość w języku niemieckim. Zebrane daty dotyczące tego dodatkowego pytania, okazały się w r. 1925 korzystne dla języka niemieckiego, więc je opublikowano, kiedy dawniejszych widocznie niekorzystnych nie ogłoszono wcale.

Chociaż Urząd Stat. Rzeszy intensywnie badał stosunki językowe ludności, to jednak bardzo mało ogłaszał dat z tej dziedziny a ogłoszone liczby, jak już wyżej wspomniano, są zupełnie niewiarygodne i nie mają żadnej wartości.

Najlepiej z tego całego ~~okresu~~ przedstawia się jeszcze rok 1925. Za ten rok Urząd Statystyczny podaje osobną tabelę językową w „Statistik des Deutschen Reichs” tom 401 część II, str. 411 - 433 zawierającą liczbę dla poszczególnych obwodów rejonowych i wielkich miast. Za rok 1933 już takiej tabeli nie ogłoszono, tylko w części analitycznej opracowania w „Statistik des Deutschen Reichs” tom 451, zeszyt 4, str. 43-47 podano trochę dat sumarycznych i to nie dla całej Rzeszy tylko dla wybranych terytoriów ze znaczącą liczbą mniejszości narodowych. Za rok 1939 nie ogłoszono wogóle żadnych dat odnośnie języka ludności:

Jeżeli chodzi wogóle o urzędowe publikacje z wynikami spisów ludności, dokonanych, w trzecim okresie, to wchodzi tu w rachubę:

- 1) Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs Rocznik 1920, zeszyt II i IV przynosi dane spisu z r. 1919.
- 2) Statistik des Deutschen Reichs tom 401 (spis z r. 1925), tomy 450 - 452 (spis z r. 1933) i tomy 550 552 i 554/ (spis z r. 1939). Tomy 450 i 550 ~~przynosi~~ wyszły pod tytułem „Amtliches Gemeindeverzeichnis für das Deutsche Reich”, tom 450 podaje ludność z r. 1933, tom 550 ludność z r. 1939.
- 3) Amtliches Gemeindelexikon für den Freistaat Preussen z datami ludności z r. 1925.
- 4) Zeitschrift des preussischen statistischen Landesamts 66 Jahrg. 1926, str. 144 - 188 przynosi pracę Dr. Kellera p.t. Die fremdsprachige Bevölkerung in Preussischen Staate.
- 5) Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, Statistisches Jahrbuch für den preussischen Staat (wychodził do r. 1934). Każdy rocznik ma rozdział, dotyczący ludności.

Wykaz bibliograficzny

I. Okres spisów 1816 - 1867.a) Preussische Statistik

- Heft V. Die Ergebnisse der Volkszählung und Volksbeschreibung nach den Aufnahmen vom 3. Dezember 1861 bzw. Anfang 1862. Str. XII i 274 Berlin 1864. 5158
- Heft X. Die Ergebnisse der Volkszählung und Volksbeschreibung, der Gebäude und Volkszählung nach den Aufnahmen vom 3. Dezember 1864 bzw. Anfang 1865 und die Statistik der Bewegung der Bevölkerung im den Jahren 1862 1863 und 186/4, Str. X i 342. Berlin 1867. 5159
- Heft XVI. Die Ergebnisse der Volkszählung und Volksbeschreibung vom 3. Dezember 1867. 2 Teile. 5162
 I Teil: Die Provinzen, Regierungsbezirke und Städte mit über 20.000 Einwohnern. Str. XXXVI i 246. Berlin 1869.
 II Teil: Die landrätlichen Kreise Städte Flecken und Dörfer mit über 2.000 Einwohnern.) Mit 8 Tafeln graphischer Darstellungen und XXXII u. 208 S.) Berlin 1871.

b) Inne publikacje Pruskiego BiuraStatystycznego.

Tabellen und amtliche Nachrichten über den preussischen Staat für das Jahr 1849.

Bd. I. Die Statistische Tabelle, d. i. Nachrichten über die Gebäude, die Einwohner und den Viehstand, sowie die Übersicht der verschiedenen Wohnplätze enthaltend. Str. VIII i 425. Berlin 1851.

To samo za rok 1852. Str. VI i 236. Berlin 1855

To samo za rok 1855. Str. VI i 308. Berlin 1858

" " " 1858. Str. XII i 626. Berlin 1860.

Die Bevölkerung der Provinzen, Regierungs resp. Landdrost-^{tei}bezirke, Kreise resp. Ämter, Städte und des platten Landes im der preussischen Monarchie Definitives Resultat der Zahlung vom 3. Dezember 1867.

15
Mitgeteilt vom Königlichen Statistischen Bureau. Str. 40. Berlin 1869.
Boeckle Richard. Sprachkarte vom preussischen Staat. Nach den
Zählungs aufnahmen im Jahre 1861 im Auftrage des königlichen
Statistischen Bureaus bearbeitet. (2 Blatt im Farbendruck mit
Textblatt). Berlin 1864.

Engel, Dr. Ernst. Land und Leute des preussischen Staats und seiner
Provinzen nach den statistischen Aufnahmen Ende 1861 und Anfang 1862
Str. 48. Berlin 1863.

Tenze. Die Methoden der Volkszählung, mit besonderer Berücksich-
tigung der im preussischen Staat angewandten. Str. 64. Berlin 1864.

Tenze. Die preussische Volkszählung und Volksbeschreibung am 3 Dezem-
ber 1864 und die Bewegung der Bevölkerung im den Jahren 1862, 1863
und 1864. Str. 48. Berlin 1866.

Die Sprachverschiedenheit der Bewohner des preussischen Staates nach
den von den Regierungen im Dezember 1858 angestellten Erhebungen.
Rozprawa w „ Zeitschrift des preussischen statistischen Bureaus.
Jahrgang 1860, str. 33-40.

Brämer Karl. Versuch einer Statistik der Nationalitäten im preussisch.
Staat für das Jahr 1867 im 11 Jahrgang (1871). der Zeitschrift des
Kgl. preuss. statist. Bureaus .

c) Prace pracowników Pruskiego

Biura Statystycznego .

Hoffmann Johann Gottfried. Übersicht der Bodenfläche und Bevölkerung
des preussischen Staates, Berlin 1818; to samo drugi przedruk Berlin
1819.

Tenze: Neueste Übersicht der Bodenfläche der Bevölkerung und des
Viehstandes der einzelnen Kreise des preussischen Staates. Berlin 1833.

Tenze: Die Bevölkerung des preussischen Staates nach den Ergebnissen
der zu Ende des Jahres 1837 amtlich aufgenommenen Nachrichten im
staatswissenschaftlicher, gewerblicher und sittlicher Beziehung. *hung*
Berlin 1839.

Böckh Richard. Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet in den
europäischen Staaten. Berlin 1870. Str. 308.

Wchodzi w rachubę rozdział V. Die Deutschen gegenüber den
Polen, str. 73 - 102 i tablice na str. 226-242.

Antar podaje dla polskiego obszaru *el* anograficznego powiatami:

Okres II.

Niemieckie spisy ludności
w okresie 1871 - 1910

SPIS Z ROKU 1871:

Die Ergebnisse der Volkszählung und
Volksbeschreibung in Preussische Staat
v. I. XII. 1871.

Preussische Statistik, Band XXX, Berlin 1875

Publikacja zawiera: wstęp wyjaśniający metody przeprowadzenia
spisu, napotykaną trudności oraz tablice statystyczne obejmują-
ce: obszar i ludność obecną według pięci powiatami i w większych
miastach. Ludność według przynależności państwowej, wyznania re-
ligijnego, wykształcenia, kastełwa, grup wieku - rejencjami i
powiatami.

Ludność według pięci i roczników urodzenia - rejencjami.

Ludność według stanu cywilnego powiatami.

Alfabetyczny wykaz miast: ważniejszych miejscowości (gmin) ze sta-
nem ludności. Ludność rolnicza w ważniejszych działach gosp.
oraz stanowiska społeczne w zawodach rolniczych - powiatami.

Die Volkszählung in Deutschen Reich
v. I. XII. 1871.

Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs für das
Jahr 1873, Heft 2, *Abt.* 1. Bd. II, Heft II, *Abt.* 1 der Statistik
des Deutschen Reichs. Berlin 1873

Publikacja zawiera m. in. wstęp metodyczny, oraz tablice: ludność
obecna oraz wyrost wzgl. ubytek od r. 1867 rejencjami
obszar, gosp. domowe, budynki, ludności obecna rejencjami

Vierteljahrshefte zur Stat. d. Deutschen
Reichs für das Jahr 1875, Jg 3, H. 3, *Abt.* 3.

Bd XIV, Heft 3, *Abt.* 3 der Statistik d. Deutschen Reichs.
Berlin 1875.

Cz. I obejmuje wyjaśnienia metodyczne.

Cz. II - " Tablice: ludność obecna według pięci, roku urodze-
nia i stanu cywilnego, 5 - letnich grup wieku, 10 - letnich
grup wieku - rejencjami.

Ludność obecna według miejsca urodzenia oraz zawodu *głównego* -
rejencjami.

Zeitschrift des königlich preussischen
statistischen Bureau's

Jg 1872, besondere Beilage,:

„ Die vorläufige Ergebnisse der Volkszählung v. I. XII. 1871“

Jg 1872: Definitives Resultat der Volkszählung v.I.XII.1871 nach Regierungsbezirke und Provinzen

Jg 1873, Heft I u. II: Definitiv festgestellte Ergebnisse der Volkszählung am I.XII.1871.

Jg 1873, Heft III u. IV: Heimath und Wandertrieb der Bevölkerung des preuss. Staates (v. Erämmer).

Jg 1874, Heft II u. III: Religionsbekenntniss und Schulbildung d. Bevölkerung des preuss. Staates (v. k. Erämmer).

Jg 1875, Heft I i nast. Alter, Familienstand, Beruf u soziale Stellung im Beruf, sowie art des Zusammenlebens d. Bevölkerung des preuss. Staates und der Zählung v. I.XII.1871 nebst einer Bilanz der Soll u Ist-bevölkerung.

SPIS Z ROKU 1875

Die Ergebnisse der Volkszählung und Volksbeschreibung v. I.XII. 1875 im Preuss. Staate.

Preussische Statistik, Bd XXXIX, Erste u. Zweite Hälfte, Berlin 1877/1882.

Cz. I: Ludność według płci, stanu cywilnego i wyznania w r.1875 rejencjami.

Beiträge zur Reichsstatistik:

Obszar, gosp. dom., i ludność obecna z podz. na płec w r. 1875 i 1871 provincjami i rejencjami.

Gminy powyżej 2 tys. mieszk.

Ludność według okręgów wyborczych.

Ludność obecna według przynależności państwowej, płci i grup wieku - provincjami.

Landesstatistik:

Ludność obecna według płci i grup wieku rejencjami oraz miasta powyżej 20 tys. mieszk.

Ludność obecna na miejscu i do miejsca przynależna - powiatami i gminami powyżej 2 tys. mieszk.

Obszar, miejscowości, ludność gosp. dom., przynależność państw. grupy wieku - rejencjami i powiatami.

Alfabetyczny wykaz powiatów z ludnością cywilną i wojskową.

Cz. II: Uwagi metodyczne

Tablice: Niemowlęta w I roku życia według miesięcy urodzenia - rejencjami.

Ludność obecna według płci i roczników urodzenia rejencjami: razem, osobno dla miast, osobno dla wsi.

Progresywny ubytek osób pochodzących z tych samych roczników urodzenia w okresie 1864 - 1875 provincjami

Kartograny kolorowe

Vorläufiges Ergebnis der Volkszählung in Deutschen Reich v. I.XII. 1875 verglichen mit den Zählungs-ergebnissen v. I.XII. 1871

Vierteljahrshefte zur Statistik d. D. Reichs

für das Jahr 1876, Jg IV, H. 1, Abt. 1/2

Berlin 1876. H. 2, Abt. 1

(Bd XX, T. I der Statistik d. Deutschen Reichs)

Ludność obecna według płci oraz roczny przyrost rejencjami.

Die Volkszählung in Deutschen Reich v. I.XII 1875

Monatshefte zur Statistik d. D. R.

für das Jahr 1877. Bd. XXV, Teil II der Statistik d. D. Reichs, Berlin 1877

Dane o ludności obecnej według płci, oraz wyprowadzenie wyrostu lub ubytku w okresie 1871 - 1875 przy pomocy przyrostu naturalnego - rejencjami

Wykaz gmin i miejscowości powyżej 2 tys. mieszkań.

Monatshefte zur Stat. d. D.R. n. 4. d. 1878

Bd XXX, T. I der Stat d. D. Reichs Berlin 1878.

Gęstość zaludnienia w r. 1875 powiatami

Ludność obecna grupami wieku oraz przynależności państw., cywilną i wojskową rejencjami.

SPIS Z MOND 1880

Die definitiven Ergebnisse der Volkszählung v. I.XII 1880 in preuss. Staat

Preussische Statistik, Bd L XVI, Berlin 1883

Sprawozdanie o przeprowadzeniu spisu oraz ważniejsze wyniki spisu, w tym procentowy udział głównych wyznań - powiatami. Kartograny i wykresy.

Obzary, miejscowości, gosp. dom, ludność obecna według płci w r. 1880 i 1875, ludność zamieszkała, wojskowi w czynnej służbie - provincjami i rejencjami: razem, miasta, wieś miasta powyżej 20 tys. mieszkańców.

Ludność według pochodzenia, przynależność państw,
grup wieku, stanu cywilnego, roczników urodzenia,
niemowlęta - rejencjami.

Obszar gosp. dom., ludność według sposobu współżycia
rodzinnego, miejsca urodzenia, przynależność państw.,
wyznania - powiatami.

alfabetyczny wykas powiatów ze stanem ludności na r. 1880

Die Volkszählung in D. Reich am
1. XII. 1880.

Statistik des Deutschen Reichs, Bd L VII, Teil I - II
Berlin 1882

Wzrost ludności w okresie 1875 - 80 provincjami

Gęstość zaludnienia - rejencjami

Wykas gmin wzgl. miejscowości powyżej 2 tys. mieszk.
ludność obecna według płci, stanu cywilnego, roczników
urodzenia, grup wieku, wyznań miejsca urodzenia -
rejencjami.

SPIS Z ROKU 1885

Die endgültigen Ergebnisse der
Volkszählung im preuss. Staate
v. I. XII. 1885

Preussische Statistik Bd XCVI, Berlin 1888

Treść: sprawozdanie z przeprowadzonego spisu.

Gęstość zaludnienia, wyznania dzieci w % ogółu-
rejencjami i powiatami

W części tabelarycznej podział rzeczowy jak i terytorial-
ny taki sam, jak przy spisie poprzednim. A więc obszar
ludności według płci, wyznania, wieku stanu cywilnego
powiatami.

Die Volkszählung im Deutschen
Reichs v. 1. XII. 1885.

Statistik d. D. Reichs, Neue Folge, Bd. 32.
Berlin 1888.

Wzrost ludności w okresie 1880-85 rejencjami.

Gęstość zaludnienia, obszar, stan ludności - powiatami.

Systematyczny wykas miejscowości powiatami oraz miej-
scowości powyżej 2 tys. mieszk.

Ludność obecna według płci i roczników urodzenia.
rejencjami.

Kartogram gęstości zaludnienia w r. 1885 - powiatami.

SPIS Z ROKU 1890

Die endgültigen Ergebnisse der
Volkszählung im preuss. Staate
v. 1. XII. 1890

Preussische Statistik, Bd 121, Teil I-II Berlin 1893

Sprawozdanie z przeprowadzenia spisu oraz we wstępie ludność według języka ojczystego i wyznania, języka ojczystego i wieku dla całych Niemiec.

Tabele: Obszar, ~~gosp.~~ gosp. dom., wzrost ludności, ludność według współżycia rodzinnego, miejsca urodzenia, wyznania, małżeństwa mieszane wyznaniowo, zakłady - rejencjami: razem, miasto, wieś.

Głównejsze wyniki spisu, jak w poprzednich spisach - powiatami oraz alfab. wykaz powiatów.

Ludność według języka ojczystego rejencjami (bez podziału na miasta i wieś).

Die Volkszählung am 1. XII 1890

Statistik d. D. Reichs, Neue Folge, Bd 68. Berlin 1894.

Układ taki sam, jak przy spisie poprzednim. A więc gęstość zaludnienia powiatami, oprócz tego ludność powiatami według płci i dwóch grup wieku (poniżej 12 lat i powyżej) oraz wojskowi.

SPIS Z ROKU 1895

Die endgültigen Ergebnisse der Volkszählung v. 1. XII. 1895

Preussische Statistik, Bd 148, Teil I-II Berlin 1897

Obszar ludności według płci, wieku przynależności państw. wyznań, małżeństw mieszanych oraz wyznania dzieci z małżeństw mieszanych - rejencjami.

Obszar, gosp. dom., grupy wieku, stan cywilny, gęstość zaludnienia, wyznania itp. powiatami.

Die Volkszählung v. 1895

Vierteljahrshefte zur Statistik d. D. R.

Jg VII, 1898. Berlin 1898.

Ludność miejska i wiejska w r. 1895 i 1890 rejencjami oraz w latach 1871 - 1895 provincjami.

Ludność według wielkości osiedli - rejencjami.

Klasy wielkości: 100 tys., 20 - 100 tys. 5-20 tys., 2-5 tys., poniżej 2 tys. mieszkk.

SPIS Z ROKU 1900

Die endgültigen Ergebnisse d. Volkszählung v. 1. XII 1900.

Preussische Statistik, Bd 177. Berlin 1903

Sprawozdanie o przeprowadzeniu spisu oraz poglądowe zestawienia tabelaryczne dla całych Niemiec, w tym ludność według języka ojczystego.

Podział rzeczowy materiału liczbowego jak przy spisach poprzednich. Dochodzi język ojczysty ludności.

Die Volkszählung am 1. XII 1900

Statistik d. D. Reichs. Bd 150. Berlin 1903

Wstęp metodyczny oraz pogląd tabelaryczny na ludność miejską i wiejską rejencjami na ludność ewangelicką i katolicką powiatami. Ludność według języka ojczystego ogółem i provincjami oraz w większych miastach. Osobna tablica rejencjami.

Część tabelaryczna przynosi: obliczenie wzrostu ludności w okresie 1895 - 1900 rejencjami, obszar, budynki, ludności obecną rejencjami i powiatami. Ludność według wielkości osiedli - powiatami oraz ludność miejska- powiatami.

Inne podziały - rejencjami.

Ludność od r. 1816 - 1900 według poszczeg. spisów - provincjami.

Ruch naturalny ludności poszczeg. provincyj w okresie 1841 - 1900. W okresie 1841 - 70 pięcioleciami, od r. 1871 - poszczególne lata.

Porównawcze zestawienie krajów Europy kartografy i wykresy kolorowe. Ludność według języka ojczystego powiatami (płeć, dwie grupy wieku).

Systematyczny i alfabetyczny wykaz gmin powiatami.

Statistisches Jahrbuch für den Preussischen Staat . Jg 1, 1903. Berlin 1904-

Obszar, ludność miejska i wiejska, bilans ludnościowy, główne wyznania, język ojczysty - rejencjami.
Miasta i gminy powyżej 5 tys. mieszkk.

Statistisches Jahrb. F.R. Deutsche Reich

Jg 25, 1904. Berlin 1904

Obszar, ludność gęstość zaludnienia, ludność miejska i wiejska, wyznania, język ojczysty - provincjami oraz dla całego Niemiec.

SPIS Z ROKU 1905

Die endgültigen Ergebnisse d. Volkszählung v. 1. XII. 1905

Preussische Statistik. Bd 206. Berlin 1908 Teil I - II.

szczegółowy układ tablic, jak w poprzednich spisach, rejencjami, natomiast głównejsze wyniki-powiatami ludność według języka ojczystego - rejencjami.

Die Bevölkerung des D. Reichs nach der Volkszählung v. 1. XII. 1905

Vierteljahrshefte zur Statistik d. D. R.

Jg 15, 1906, Berlin 1906

Heft I: Dane tymczasowe o wzroście ludności 1900-1905 provincjami i ludność obecna - rejencjami.

Heft IV: Dane ostateczne, obejmujące obszar, gęstość, stan ludności rejencjami.

22

7

Jg 16, 1907, Heft 1, 3, 4

Gospodarstwa dom., ludność według przynależności państw provincjami.

Ludność według płci i waan. grup wieku rejencjami i powiatami ludność okręgów wyborczych.

Ludność miejska i wiejska od r. 1871 rejencjami

Ludność według wielko. osiedli wiejskich i miejskich rejencjami i powiatami.

-systematyczny i alfabetyczny wykaz gain i osiedli powyżej 2 tys. miesz. powiatami.

Jg 17, 1908, Heft 1:

Naturalny i faktyczny przyrost ludności od r. 1871 - provincjami

Grupy powyżej 10 tys. miesz.

Statistisches Jahrb. f. d. Preuss. Staat,

Jg 6 - 1908 - Berlin 1909.

Obser. ludność obecna według płci, miejska i wiejska wymienia, bilans ludnościowy - rejencjami.

Ludność według języka ojczystego rejencjami oraz dla całych Niemiec w połączeniu z wyznaniem.

Statistik Jahrb. f. d. Deutsche Reich

Jg 29 - 1908, Berlin 1908.

Układ tabelaryczny provincjami

Ludność według języka ojczystego w r. 1900 na podst.

Statistik d. D. R., Bd. 150

BEI Z ROKU 1910

Die bedeütigen Ergebnisse der
Volkzählung v. 1.XII 1910 im preuss.
Staate.

Preussische Statistik, Bd 234, Teil I-II Berlin 1913

Układ tabel, jak przy spisie z r. 1900.

Ludność według języka ojczystego rejencjami (rasen, miasto, wieś): polski, mazurski, kaszubski, niemiecki i polski, niemiecki i mazurski, niemiecki i kaszubski.

Statistik d. D. Reichs, Bd 240, Teil I-II, Berlin 1914-15

Część I obejmuje sprawozdanie z przeprowadzenia spisu oraz opóźnienie najważniejszych wyników, w tym zawiera następujące tablice: gminy z ludnością powyżej 10 tys. gęstość zaludnienia w r. 1905 i 1910 rejencjami.

ludność wiejską i miejską provincjami i rejencjami.

ludność wiejską i miejską według wielkości osiedli rejencjami, tablice wymieralności dla 10-lecia 1901-1910

ludność ewang. i katol. powiatami.

Część II obejmuje szczegółowe tablice spisowe, przedstawiające większość cech w podziale na prowincje i rejencje oraz gęstość zaludnienia na 1 km² powiatami, ludność według ważniejszych grup wieku powiatami, rozwój ludności od r. 1816 oraz ruch naturalny ludności od r. 1841 prowincjami.

Statistisches Jahrbuch f. d. Preuss. Staat

Jg 9 - 1911 - Berlin 1912

(Obszar rejencji oraz miasta i grupy powyżej 10 tys. mieszk.)

Jg 11 - 1913 - Berlin 1914

Ludność według grup wieku i wyznań rejencjami, płodność kobiet niemieckich i polskich w rej. Olsztyn, Gdańsk, Kwidzyń, Poznań, Bydgoszcz i Opole według spisu z r. 1910 - osobno dla miast i wsi.

Ludność obecna według języka ojczystego powiatami w rej. ~~xxxxx~~ Olsztyn, Gdańsk i Kwidzyń, Niemcy i Polacy w r. 1910 w poszczeg. powiatach rej. poznańskiej i bydgoskiej.

Ludność wiejska poszczeg. powiatów i gmin rej. poznańskiej i bydgoskiej w r. 1910 według języka ojczystego i wyznania religijnego.

Jg. 12 - 1914 - Berlin 1915

Ludność obecna według grup wieku rejencjami
Rozwój ludności w większych miastach w okresie 1871-1910: Wrocław, Szczecin, Gdańsk, Poznań. Pochodzenie i płodność niemieckich kobiet w mieście i na wsi rejencjami.
Miasta i grupy wiejskie powyżej 5 tys. mieszk.

Statistisches Jahrbuch d. D. Reichs, Jg 34 (1913, Jg 40(1919)-
zawierające ważniejsze wyniki spisowe z r. 1910 prowincjami.

SKOPOWIDZE STATYSTYCZNE MIEJSCOWOŚCI

SPIS Z R. 1871

Die Gemeinden und Gutsbezirke des Preussischen Staates - auf Grund der Volkszählung vom 1. XII. 1871.

- Prov. Ostpreussen Prov. Posen
- Prov. Westpreussen Prov. Schlesien
- Berlin u. Prov. Brandenburg.

SPIS Z R. 1885

Gemeindelexikon für das Königreich Preussen - auf Grund der Materialien der Volkszählung v. 1. XII. 1885. Berlin 1887-88 Bd. 1-14, w tym:

- Prov. Ostpreussen, Westpreussen, Posen,
- Schlesien, Berlin u. Brandenburg

SPIS Z R. 1895

Gemeindelexikon für das Königreich Preussen - auf Grund der ^{neuen} Materialien der Volkszählung v. 1.XII.1895. Berlin 1898 - Bd.1-13 provinziell.

Wyżej wymienione skorowidze miejscowości obejmują dla poszczególnych miejscowości (miasta, wsie, obszary dworskie) w ramach obwodów rejencyjnych i powiatów następujące dane: obszar w ha liczba domów zamieszkałych, gospodarstwa domowe, ludność obecną z podziałem na płeć i wyznanie religijne nazwą parafii ewangelickiej i katolickiej, siedzibę urzędu stanu cywilnego oraz komisariatu. Zestawienie ogólne ujmaje poglądowo te same dane powiatami, osobno dla miast, dla wsi i dla obszarów dworskich. Wyznanie religijne podzielono tu na 17 grup.

SPIS Z R. 1905

Gemeindelexikon für das Königreich Preussen - auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1.XII.1905. Berlin - 1907 - 1909. Bd. 1-15.

- 1. Prov. Ostpreussen, Berlin - 1907
- 2. " Westpreussen, Berlin - 1909
- 3) Berlin u. Prov. Brandenburg, Berlin 1909
- 4) Prov. Pommern, Berlin - 1908
- 5) Prov. Posen, Berlin 1908
- 6) Prov. Schlesien, Berlin 1908

SPIS Z R. 1910

Gemeindelexikon für die Regierungsbezirke - auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung v. 1.XII.1910. Berlin - 1912.

Heft 1:	Regierungsbezirk	Allenstein
" 2:	"	Danzig
" 3:	"	Merianverdes
" 4:	"	Posen
" 5:	"	Bromberg
" 6:	"	Oppeln

Skorowidze za rok 1905 i 1910 przynoszą prócz danych według podziału skorowidzów poprzednich także dane odnośnie języka ojczystego. A więc ludność obecną figuruje w podziale na płeć oraz wyznanie ewangelickie i katolickie dzieli się dalej na język ojczysty: niemiecki, polski, inny, niemiecki i inny. Inne wyznania chrześcijańskie oraz żydzi bez danych narodowo-ciowych.

Na końcu skorowidza alfabetyczny miejscowości.

O k r e s III

N i e m i e c k i e s p i s y l u d n o ś c i w o k r e s i e
1925 - 1939

SPIS Z R. 1925

Die Bevölkerung des Deutschen Reichs nach den Ergebnissen der Volkszählung 1925.

Statistische des D. Reichs Bd. 401. Teil I-II. Berlin 1930.

Dziesiąt I obejmuje obszar liczbę ludności oraz przyrost wzgl. ubytek ludności w okresie 1910-1925 rejencjami i powiatami

Załącznik: zmiany granic jednostek administr. w okresie 16/VI 1925 - 31/XII 1927 w rej. Gubin, Frankfurt, Wrocław, Legnica, i Opole.

Ludność zamieszkała według wielkości gmin rejencjami i powiatami.

Systematyczny i alfabetyczny wykaz gmin powyżej 2 tys. mieszkańców.

Ludność według wieku i stanu cywilnego rejencjami i wielkie miasta. Ludność według ważniejszych grup wieku powiatami. Ludność według przynależności do stowarzyszeń religijnych rejencjami, powiatami miejskimi i wiejskimi oraz wielkie miasta. Ludność według przynależności państw rejencjami i wielkie miasta. Ludność według języka ojczystego rejencjami i wielkie miasta. Ludność według miejsca zamieszkania przed wybuchem I wojny (na in. na obszarach odłączonych od Rzeszy) rejencjami i wielkie miasta.

Statistisches Jahrbuch f.d. Deutsche Reichs, Jg 46, 1927, Berlin 1927

W rozdziale o ludności są dane o obszarze i ludności w r. 1925, 1919 i 1910 prowincjami. Wzrost wzgl. ubytek ludności w stos. do r. 1919 i 1910.

Główne wyznania prowincjami.

Obszary odłączone (na podst. traktatu wersalskiego), plebiscytowe i zajęte (obszar i ludność na podst. spisu z r. 1910) z podz. na płeć, język ojczysty i wyznanie. Ludność zamieszkała według wielkości gmin w r. 1925 prowincjami. Gminy powyżej 10 tys. mieszk. Czynnici i bierni zawodowo prowincjami

SPIS Z R. 1933

Stand, Entwicklung und Siedlungsweise der Bevölkerung - auf Grund der Volkszählung v. 15.VI.1933

Statistik d. Deutschen Reichs, Bd. 451, Heft 1.

Zawiera ustęp metodyczny o spisie r. 1933 oraz omówienie wyników na tle porównawczym. M. in. omówiono i na mapie uwidoczniono tereny odłączone traktatem wersalskim (powierzchnia i ludność z r. 1910), rozwój prowincyj i krajów od r. 1816, zmiany terenowe mniejszych jednostek administracyjnych w r. 1934, ludność gmin powyżej 20 tys. mieszk.

rozwoj tych gmin od r. 1819, ludność według wielkości gmin rejencji. Bilans wędrówkowy ludności w okresie 1925 - 33 rejencji. Część tabelaryczna obejmuje: pow., liczbę ludności i rozwój ludności rejencji i powiatów. Ludność według wielkości gmin rejencji i powiatów.

Die Bevölkerung nach Alter ~~und~~ Familienstand.

Statistik d. D. Reichs, Bd. 451, Heft 2.

Wstęp przynosi: ludność w trzech grupach wieku (poniżej 15 lat, 15-65, 65 i wyżej) rejencji. Ludność wiejska w ~~kt~~ trzech grupach wieku rejencji. Osobno miejscowości powyżej 100 tys. mieszkańców. Nadwyżka kobiet w grupach wieku - rejencji.

Część tabelaryczna: ludność według lat urodzenia i stanu cywilnego provincjami, ludność według ~~stanu~~ stanu cywilnego rejencji. Osobno wielkie miasta -

ludność według lat urodzenia i stanu cywilnego provincjami, rejencji i powiatami.

Die Familien und Haushaltungen nach den Ergebnissen der Volkszählung und Berufszählung v. 1933.

Statistik d. D. Reichs, Bd 452, Heft 1, Berlin 1937

Zeszyt zawiera materiał tabelaryczny odnoszący się do małżeństw według ilości dzieci, długości trwania małżeństwa i liczby urodzonych dzieci, własności rolniczej oraz liczby dzieci, własności nierolniczej oraz liczby dzieci z podziałem na provincje i rejencje. Zamieszki kobiety w niektórych obszarach (Reg. Westpreussen i ~~Proz.~~ Niederschlesien) według wyznania, długości trwania małżeństwa oraz liczby dzieci.

Statistisches Jahrbuch f.d. D. Reichs

Jg 57, 1938.

Berlin 1938

Rozdz. o ludności obejmuje obszary i ludność zamieszka. krajów i części Prusy (provincje Prus) dla r. 1933, 1925 i 1910 wraz z gęstością zaludnienia na 1 km².

Obszar i ludność zamieszkała według płci rejencji w r. 1925 i 1933. Wzrost ludności w okresie 1925 - 33.

Ludność powiatami. 106 gmin z ludnością powyżej 50 tys. Gminy powyżej 10 tys. Wyznanie provincjami. Język ojczysty w niektórych obszarach w r. 1933 (Reg. Opole, graniczne powiaty śląskie, Reg. graniczna Poznań - Pomorze, Obszar plebiscytowy Pomorza Zach., Obszar plebiscytowy Olsztyn). Ludność według zasobów provincjami.

SPIS Z R. 1939

Die Bevölkerung nach den Ergebnisse
der Volkszählung v. 17.V.1939

Heft 1: Stand, Entwicklung und Siedlungsweise der Bevölkerung

Heft 2: Geschlecht, Alter und Familienstand der Bevölkerung

Statistik des Deutschen Reichs, Bd 552

Heft 1 u 2

Berlin 1941 - 43

W zeszycie I znajdują się dane odnośnie powierzchni, liczby mieszkańców i rozwoju ludności (faktyczny wzrost w stos. do przyrostu naturalnego) w okresie 1933 - 39 provincjami i rejencjami.

Ludność według wielkości gmin rejencjami i powiatami miejskimi oraz wiejskimi.

Ludność według wielkości osiedli rejencjami oraz powiatami miejskimi i wiejskimi.

Kartogramy barwne ilustrują gęstość zaludnienia powiatami, wzrost wzgl. ubytek ludności w powiatach w okresie 33 - 39 oraz wędrownkowe saldo ludności w powiatach za okres 33 - 39.

W zeszycie drugim dane odnoszą się do ludności wedł. poszczególnych roczników urodzenia provincjami, to samo w wielkich miastach, imiennie wymienionych, m in. Gdzin, Wrocław, Gliwice, Szczecin.

Ludność stała wedł. ważniejszych grup wieku rejencjami i powiatami.

Die Wohnbevölkerung und die Ständige Bevölkerung nach der Volkszählung vom 17.V. 1939. Endgültiges Ergebnis.

Sonderbeilage ~~Zur~~ „Wirtschaft und Statistik“, Jg 20, 1940, Nr. 17

Dane provincjami, rejencjami, powiatami miejskimi, i wiejskimi.

Die Bevölkerung nach der Religionszugehörigkeit auf Grund der Volkszählung vom 17.V. 1939.

Beilage zur „Wirtschaft und Statistik“

Jg 21, 1941, Nr. 9.

Najważniejsze wyznania rejencjami oraz powiatami miejskimi i wiejskimi. Także większe miasta.

Die Haushaltungen nach der Volkszählung v. 17.V.1939

Gospodarstwa domowe ludności dzielone na rolnicze, rodzinne, pojedyncze, zakładowe prowincjami, rejencjami, powiatami miejskimi i wiejskimi.

Amtliches Gemeindeverzeichnis f. d. D. Reichs. Berlin 1941

Przynosi dane globalne o ludności dla poszczeg. miejscowości w ramach powiatów.

STATYSTYKA ZAWODOWA

SPIS ZAWODOWY Z R. 1882.

Allgemeine Berufszählung am 5.VI.1882

Statistik d. D. Reichs. Neue Folge, Bd 4

H. I - III Berlin 1884

Czynni i bierni zawodowo według grup gospodarczych rejencjami

SPIS ZAWODOWY Z R. 1895

Berufs- und Betriebszählung am 14.VI.1895

Statistik d. D. Reichs. Neue Folge, Berlin 1897

- Bd. 104: Czynni i bierni zawodowo według głównych działów gospodarczych i rodzajów zawodów - rejencjami.
- Bd. 106: Szczegółowy podział ludności w grupach i rodzajach zawodowych według stanowiska społecznego w zawodzie, według wieku, stanu cywilnego, wyznania provincjami
- Bd. 107: Statystyka zawodową w wielkich miastach, m.in Gdańsk, Szczecin, Wrocław.
- Bd. 108: Wiek, stan cywilny i stanowisko społeczne w zawodzie provincjami

SPIS ZAWODOWY Z R. 1907

Berufs- und Betriebszählung am 12.VI. 1907.

Statistik d. D. Reichs. Bd 204 Berlin 1909

Ludność czynna i bierna zawodowo według działów i grup gospod. oraz rodzajów zawodowych - rejencjami.

SPIS ZAWODOWY Z R. 1925

Volks-Berufs- und Betriebszählung am 16.VI.1925

29

Statistik d. D. Reichs. Bd 403, Berlin 1929

Podział zawodowy ludności provincjami

- Bd. 406: Wielkie miasta, w tym Szczecin, i Wrocław.
- Bd. 407: Gospodarstwa domowe według ilości osób w zależności od zawodów i stanowiska społecznego w zawodzie-provincjami.

SPIS ZAWODOWY Z R. 1933

Die berufliche und soziale Gliederung der Bevölkerung am 16.VI. 1933

Statistik d. D. Reichs. Bd 454, Berlin 1936

Osobne zeszyty dla poszczególnych prowincyj.
Ludność czynna i bierna zawodowo - rejencjami
oraz ludność rolniczo - leśna powiatami.

- Bd. 457: Ludność zawodowa w wielkich miastach

SPIS ZAWODOWY Z R. 1939

Die Ständige Bevölkerung nach Wirtschafts- abteilungen u. nach der sozialen Stellung

in Ostpreussen, Pommern, Reg-Bez. Frankfurt u. Prov. Schlesien.

Wirtschaft u. Statistik. 1940

Dane rejencjami i powiatami

Sonderbeilage zur "Wirtschaft u Statistik"

Jg 21, 1941, Nr. 19.

Dane tylko prowincjami.

